

pasterze zatroskani o duchowe i moralne oblicze współczesnej rodziny. Bowiem w kontekście wielorakich zagrożeń i nieustannych ataków pozytywnie i pięknie uzasadnia nadzieję, że właśnie przez małżeństwo i rodzinę – jak podkreślał bł. Jan Paweł II – idzie przyszłość świata.

Zbigniew Wanat*

Aneta Paszkiewicz, Małgorzata Łobacz, *Uczeń o specjalnych potrzebach wychowawczych w klasie szkolnej*, Difin, Warszawa 2013, ss. 248.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PCh.2013.039>

W 2013 roku nakładem wydawnictwa DIFIN ukazała się książka A. Paszkiewicz i M. Łobacz poruszająca jakże aktualną tematykę uczniów o specjalnych potrzebach wychowawczych. Książka prezentuje klasę szkolną z perspektywy specyficznych aspektów jej funkcjonowania. Omawia problemy, z którymi borykają się uczniowie, nauczyciele, ale też kwestie osobowego wychowania ucznia, role przypisane uczniom w klasie. Publikacja porusza stosunkowo nowe problemy, na przykład kwestię uczniów, których rodzice pracują za granicą. Ta książka to kompendium wiedzy o uczniu i jego problemach. Publikacja dla rodziców, nauczycieli, naukowców i studentów kierunków nauczycielskich.

Publikacja składa się ze wstępu, osiemnastu rozdziałów i zakończenia. Każdy rozdział to odrębny problem wychowawczy. Pierwszy rozdział nosi tytuł: *Osobowe wychowanie ucznia*, i jest swoistym wprowadzeniem w tematykę książki. Autorki wskazują na sens i cel istnienia człowieka, na jego podmiotowość i godność. W tym kontekście ważne staje się podejście nauczyciela do ucznia i jego refleksja nad postawą w stosunku do uczniów i większy z nimi dialog. Następnie przechodzimy płynnie do rozdziału drugiego – *Relacja wychowawcy i wychowanka*, który jest kontynuacją i rozszerzeniem pierwszego. Traktuje on o tym, jak nauczyciel może kształtować wychowanka dzięki swojej postawie w stosunku do niego, do szkoły i do świata. Nie od dziś wiadomo, że rola nauczyciela jako wychowawcy jest bardzo duża, nie od dziś także wiadomo, że najlepiej wychowywać poprzez działanie, czyli bycie wzorem do naśladowania, bo to czyny a nie słowa mają większe znaczenie. Autorki w tym rozdziale podkreślają, że nauczyciele powinni wykonywać swój zawód z powołania, bo wtedy właśnie spełnione

* Ks. dr hab. Zbigniew Wanat jest adiunktem w Zakładzie Teologii Moralnej i Katolickiej Nauki Społecznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

są wszystkie warunki potrzebne do wykreowania właściwej relacji między wychowawcą a wychowankiem. Rozdział wskazuje, jakie warunki powinny być spełnione, aby kontakt między nauczycielem a uczniem był jak najlepszy.

Rozdział trzeci noszący tytuł: *Współczesny problem edukacji i kształcenia przed wychowaniem*, rozpoczyna się od analizy pojęcia wartości oraz niebezpieczeństwa płynącego z *moral holidays*, czyli ubóstwa moralnego w dzisiejszych czasach. W kolejnej części rozdziału analiza przenosi się na grunt edukacji i szkoły. Wskazuje bardzo słusznie, że szkoła mimo zapisu w ustawie o „wychowaniu i systemie wartości stojących u jego podstaw” koncentruje się tylko na przekazywaniu wiedzy i efektach kształcenia. Autorki podkreślają, że funkcja kształcąca szkoły stała się dominująca, już w szkole zaczyna się „wyścig szczurów”. Ten rozdział pokazuje ułomność naszego systemu edukacji, nasza idealna szkoła funkcjonuje tylko na papierze. A to właśnie przerost wiedzy nad wychowaniem jest powodem wielu problemów wychowawczych uczniów, których być może by nie było.

Rozdział czwarty nosi tytuł: *Odrzucenie rówieśnicze*. Podejmuje on niezwykle ważny temat i duży problem dla ucznia w klasie. Dla dziecka odrzuconego w klasie jest to niezwykle trudna sytuacja, wiążąca się z „izolacją, poczuciem niekompetencji społecznej, nerwicą, zachowaniami przestępczymi” (s. 43). Autorki dokonują w tym rozdziale klasyfikacji dzieci odrzuconych, a także czynniki, które determinują odrzucenie. Starają się także wskazać na działania, jakie może podjąć nauczyciel, aby zmienić status dziecka odrzuconego.

W rozdziale piątym pod tytułem: *Uczeń wpisywany w odgrywanie określonej roli w zespole klasowym*, nadal analizowany jest temat statusu ucznia w klasie szkolnej, tym razem jednak w szerszym kontekście ról społecznych, które zostają przypisane uczniom w klasie. Przedstawiono różne klasyfikacje ról pełnionych w klasie i grupie, między innymi za J. Gawlinem, Karl. E. Dambach. Co bardzo ciekawe, role pełnione w klasie ewoluują i zmieniają się wraz ze zmieniającym się społeczeństwem – są takie, które funkcjonują od lat, na przykład kozioł ofiarny, a są takie, które powstały dopiero niedawno, na przykład turysta. Bardzo ciekawą klasyfikacją przedstawioną w książce jest trochę żartobliwy podział zaproponowany przez W. Kłapa, który uwzględnia takie role, jak gumożuj, pradziad, kozak, komandos itd. Jednak najważniejszym elementem tego rozdziału jest wskazanie, że to oczekiwania nauczyciela mają wpływ na zachowania uczniów, a słaba znajomość ucznia, niewiara w jego siły i potencjał, prowadzi do etykietowania. Wydaje się to i oczywiste i powszechnie znane, ale autorki nie poprzestają na tym i pod koniec rozdziału starają się pokazać nauczycielom drogę do zmiany i pomocy uczniowi, któremu przypisano negatywną rolę.

Rozdział szósty poświęcony został zagadnieniu: *Uczeń w sytuacji kryzysowej lub traumatycznej*. Niezbyt często poruszana tematyka tego rozdziału czyni go bardzo istotnym w niniejszej publikacji. W pierwszej części rozdziału autorki wyjaśniają definicję kryzysu i traumy. Przedstawione zostały sytuacje, które mogą być przyczyną kryzysu (rozwód, wypadek etc.), a także skutki traumy (zespół stresu pourazowego). I tak jak w poprzednich rozdziałach, druga część to wskazanie działań, jakie może podjąć nauczyciel w sytuacji, gdy będzie miał w klasie dziecko w takiej sytuacji. Sytuacja kryzysowa może dotknąć każdego ucznia na każdym etapie nauki, jest to zazwyczaj sytuacja nagła i nieoczekiwana, dlatego ważna jest szybka reakcja nauczyciela, który ze swojej strony otoczy specjalną opieką wychowawczą dziecko.

Rozdział siódmy: *Uczniowie ofiary przemocy domowej*, rozpoczyna się przykładową sytuacją, z jaką może spotkać się nauczyciel. Jak autorki same zauważają, na rynku można znaleźć wiele publikacji poruszających tę tematykę. Jednak książka byłaby niekompletna, gdyby nie uwzględniła tego ważnego zagadnienia. Najważniejszym elementem jest w prezentowanej publikacji nie opis zagadnienia, ale pokazanie drogi działania dla nauczyciela. Jest to trudna sytuacja, wymagająca delikatności, ale także konsekwencji i stanowczości. Autorki pokazują za pracą A. Karasowskiej i G. Rymaszewskiej *Rozpoznawanie krzywdzenia dziecka* drogę interwencji, na którą składają się: rozpoznanie sygnałów, ich sprawdzanie oraz analiza materiału i interwencja¹. Ukazano także zasady, jakimi powinni kierować się nauczyciele podczas udzielania pomocy dziecku.

Rozdział ósmy wynika poniekąd z rozdziału poprzedniego, można powiedzieć, że porusza kwestię „biernej” przemocy. Zatytułowano go: *Uczeń doświadczający zaniedbań ze strony środowiska domowego*. Jest to specyficzny rodzaj trudności, jakich doświadcza dziecko. Autorki przytaczają kilka definicji zaniedbania, także ze źródeł zagranicznych, na przykład: *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention*, Światowej Organizacji Zdrowia (Genewa 1999). Rozdział prezentuje też podział zaniedbania na świadome i nieświadome, a także jego przykłady. Wskazano także, jakie są symptomy zaniedbywania emocjonalnego i fizycznego dziecka. Takie dziecko w klasie szkolnej to wyzwanie dla nauczycieli i wychowawców, często oprócz indywidualnego podejścia do dziecka konieczna jest współpraca z ośrodkiem pomocy społecznej i innymi organizacjami pomocowymi.

Rozdział dziewiąty: *Uczeń, którego rodzice pracują za granicą/migrują zarobkowo*, to bardzo aktualny i stosunkowo nowy problem w polskiej szko-

¹ A. Karasowska, G. Rymaszewska, *Rozpoznawanie krzywdzenia dziecka*, w: J. Zmarzlik (red.), *Przemoc w rodzinie wobec dziecka. Procedury interwencyjne w szkole*, Warszawa 2011, s. 29.

le. Samo słowo „eurosieroctwo” budzi wiele negatywnych skojarzeń i mimo że sam wyjazd rodzica ma zapewnić lepsze życie rodziny, to niesie ze sobą wiele negatywnych i trudnych przeżyć dla dzieci. Sytuacja taka nie pozostaje bez wpływu na wyniki w nauce czy zachowanie ucznia. Jest to bardzo złożony problem, zarówno ze strony prawnej, jak i psychologicznej. Autorki rozpatrują problem z każdej możliwej strony, dłużej zatrzymując się na negatywnych skutkach dla dzieci i rodziny jako całości.

Rozdział dziesiąty: *Uczniowie – ofiary i sprawcy mobbingu*, porusza kwestie negatywnych oddziaływań psychologicznych uczniów, jako sprawców, a także jako ofiar. Kwestia ta jest o tyle istotna, że mobbing odbywa się najczęściej podczas przerw, wtedy gdy nadzór nauczycielski jest najmniejszy lub w drodze do/z domu. Tak jak we wszystkich rozdziałach, autorki definiują zjawisko, pokazują czym się charakteryzuje, a także szukają skutecznych rozwiązań. Podkreślają, że ważnym elementem pracy z uczniem–sprawcą mobbingu jest współpraca z rodzicami, którzy mają ogromny wpływ na dziecko i mogą bardzo pomóc. Z drugiej strony ofiary mobbingu często nie uświadamiają sobie do końca, że to, co ich spotyka, jest złe. Dorośli ludzie doświadczający mobbingu w pracy często nie potrafią wyplątać się ze skomplikowanej sytuacji bez pomocy innych, tym bardziej dziecko jest właściwie skazane na porażkę, jeżeli nie uzyska wsparcia ze strony dorosłych.

Rozdział jedenasty: *Niepowodzenia szkolne uczniów*, to znany i często poruszany temat. Praktycznie w każdej klasie znajdzie się dziecko lub dzieci, których dotyka ten problem. Autorki przytaczają fazy rozwoju niepowodzeń szkolnych za J. Konopnickim i Cz. Kupisiewiczem. Rozdział ten jest kompendium wiedzy o zjawisku i wskazuje zadania dla nauczyciela, który powinien udzielić pomocy uczniowi w takiej sytuacji.

Niezwykłe ciekawy jest rozdział dwunasty: *Drugoroczność i wieloroczność uczniów*. „Ze statystyk wynika, że w Polsce około 5,4% uczniów powtarza rok” (s. 155). Jest to zaskakująco dużo. Konsekwencje drugoroczności są złożone i chociaż ma ona przynieść korzyść uczniowi, to jednak niesie za sobą wiele złego, negatywne skutki pojawiają się głównie w sferze psychicznej. Uczeń wyrwany ze swojego środowiska, wtłoczony do nowej klasy, która dobrze się zna, dodatkowo otrzymuje etykietkę drugoroczności. Oczywiście, tych negatywnych konsekwencji jest o wiele więcej i możemy o nich przeczytać w prezentowanym rozdziale.

Rozdział trzynasty *Odmowa chodzenia do szkoły*, podejmuje dość często poruszany temat i cały czas bardzo aktualny. „Fobia szkolna” to termin przestarzały, który zastępuje pojęcie „odmowa chodzenia do szkoły”. Autorki przedstawiają definicje i klasyfikacje tego zjawiska następujących autorów: H. Spionek czy D. Heyne i S. Rollings. Ukazują, jak można odróżnić zwykłe wagarowanie od odmowy chodzenia do szkoły.

Rozdział czternasty nosi tytuł: *Nieśmiały uczeń w klasie szkolnej*. Nieśmiałość nie wszystkim wydaje się ważnym problemem, zasługującym na uwagę. Dzieci nieśmiałe są ciche, grzeczne i nie sprawiają problemów, dopóki nie muszą odpowiadać czy występować publicznie. W rozdziale tym przeczytać możemy o tym, jak może być manifestowana nieśmiałość, jakie są przyczyny i skutki tego zjawiska, a także kilka zasad postępowania z takim uczniem.

Rozdział piętnasty i szesnasty: *Uczeń z ADHD* i *Uczeń z niepełnosprawnością*, to rozdziały, w których znajdziemy namiastkę informacji ze wszystkich możliwych, dostępnych na rynku publikacji dotyczących tych problemów. Problem ADHD jest powszechny i dotyka wielu dzieci. W przeciwieństwie do dzieci nieśmiałych, te są bardzo aktywne i często głośne. Potrafią skutecznie utrudnić prowadzenie lekcji, a co za tym idzie nauczyciele poszukują skutecznych metod radzenia sobie z takim dzieckiem. Uczniowie z niepełnosprawnością to bardzo szeroki temat. Rodzajów i stopni niepełnosprawności jest tak wiele, że rozdział ten wskazuje na generalne aspekty tego zjawiska. Rozdział siedemnasty porusza kwestię ucznia niedostosowanego społecznie, a rozdział osiemnasty kwestię ucznia zdolnego. To ostatni rozdział prezentowanej publikacji. Zawiera wiele wskazówek dla nauczycieli, jak postępować z uczniem zdolnym, jak nie stłamsić twórczego potencjału tkwiącego w młodym człowieku.

Układ rozdziałów prezentowanej książki jest czytelny i przejrzysty, a sama publikacja napisana przystępnym i zrozumiałym językiem. Problematyka rozdziałów jest aktualna i każde zagadnienie (oprócz dwóch wcześniej wspomnianych) jest zazwyczaj kompleksowo opisane. Jest to rewelacyjna książka dla każdego nauczyciela, który powinien mieć pod ręką książkę, zawierającą wszystkie problemy, jakie może spotkać na swojej nauczycielskiej i wychowawczej drodze. Książka, do której warto sięgnąć najpierw, zanim zagłębimy się w lekturę jakiegoś konkretnego zagadnienia. Bogata literatura, z jakiej korzystały autorki, zapewnia szerokie spojrzenie na każdy temat, uwzględniające różnorodne podejścia do prezentowanych zagadnień. Uwagę (i duże uznanie) zwrócić trzeba na poszukiwanie definicji i rozwiązań problemów nie tylko w polskiej literaturze, ale także wśród nowych źródeł zagranicznych. Ten element czyni publikację bardzo aktualną i wartościową ze względów naukowych. Pomocna i godna polecenia książka dla nauczycieli, wychowawców oraz studentów kierunków nauczycielskich.

*Małgorzata Banasiak**

* Dr Małgorzata Banasiak jest adiunktem w Katedrze Psychologii na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.